

Al féen

Storia, etnugrafia, agrunumia

Michée Curt – Trèzz sura de l'Adda – el 24 de magg del
2018

Al prim “féen” l'eva faa sü cunt i föj secaa.

La föja del frassén se dupera ancamò de dàgh de mangià ai besti

Prèst i paisan preistorich hinn staa bün de fa féen cunt l'erba

El féen l'eva necessari in due d'invernu i animaj dumestich poden no truaa piaant semper véert de mangià

La cultüra del féen l'è pusée svilupada in due se tegnen in stala d'invernu i besti, i vaach (quand föra ghe la néef)

Caver e peguri al pian hinn bun de truaa quajcoss anca d'invernu e in muntagna hinn saraa in stala dumà pocch mées

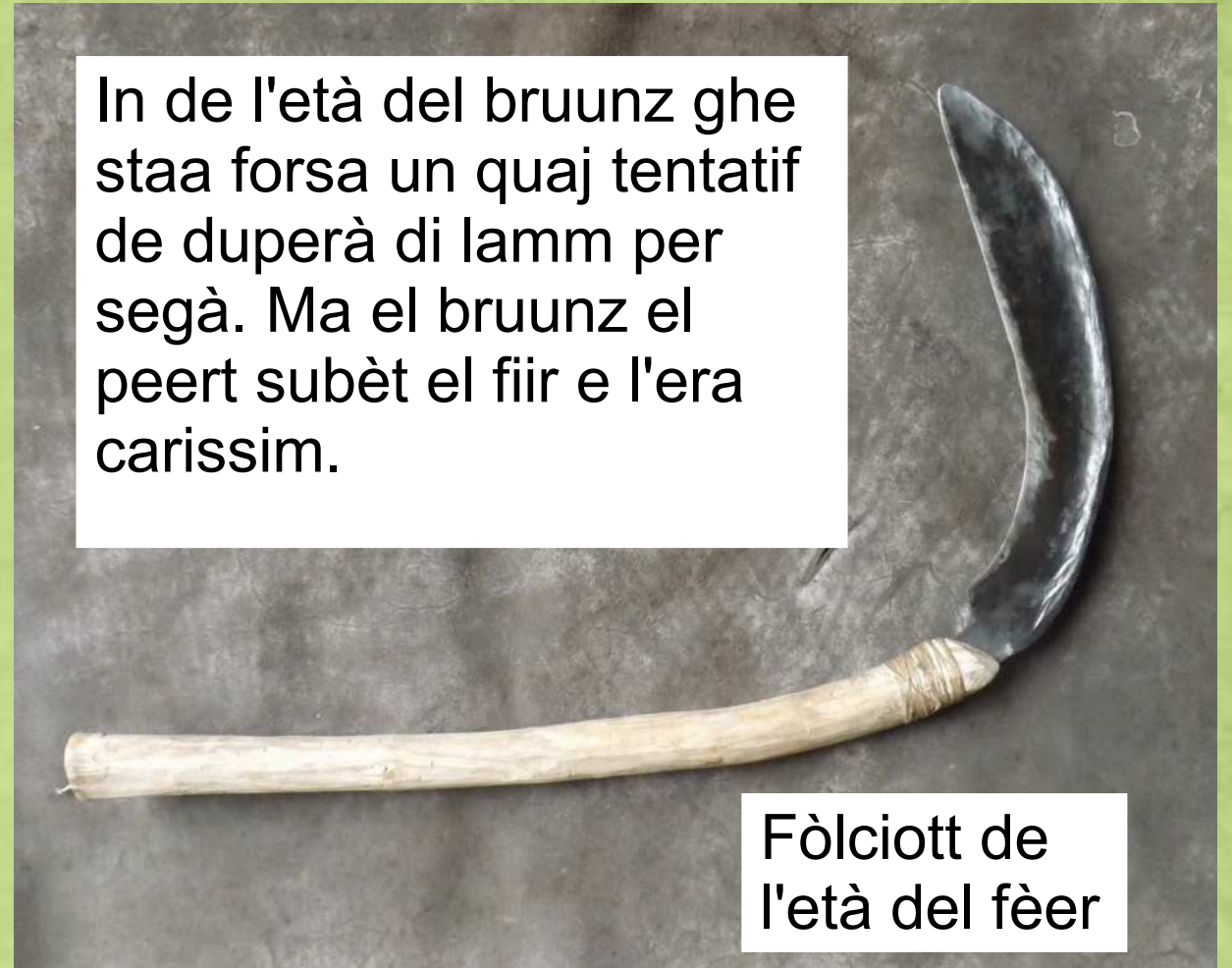
Intornavia del Mediterraneo el féen l'è despress gnanca cognusuu

In de l'Italia meridiunaal se ciamen “féen” di piaant cumpagn de la *Trigonella foenum graecum* e la ranza l'è ruada in del Nööfcent

Segà l'erba l'è un mestée propi antiich

Età de la
preja nööva

Fòlciott de
l'età del fèer

In de l'età del bruunz ghe staa forsa un quaj tentatif de duperà di lamm per segà. Ma el bruunz el peert subèt el fiir e l'era carissim.

La ranza: un arnéés gallich (la *falx gallica* de Plini el vèc')

Suravia: Müséu de Alesia. Lama de ranza de epuca gallich-rumana

A drizza: Al méés de Iuj (Porta de Mars, a Reims) chichinsì i duvra la ranza de segà al furméent

La ranza gallica a l'era asquaas cumpagna de chela d'incöö

- La lama l'eva lunga
- Al manich l'eva luungh
- L' anguul tra de la lama e 'l manich l'eva bèl vèert

Inscì la lama la podeva vèss mantegnuda paraléla al teréen.

Al segaduur gh'eva minga de incrusciass giò e al podeva laurà cunt un muviméent laarch e comod

In del VIII-IX secul la ranza la cumpariss
ancamò dopu cinch seculi che l'eva desparida

Wandalbert von
Prüm,
Luj,
Martyrologium
(ca 860)

Al manich dess al
gha duu magnöj

Lama de azzal de ranza
(sec. VIII-IX)

Lunghezza: 397 mm

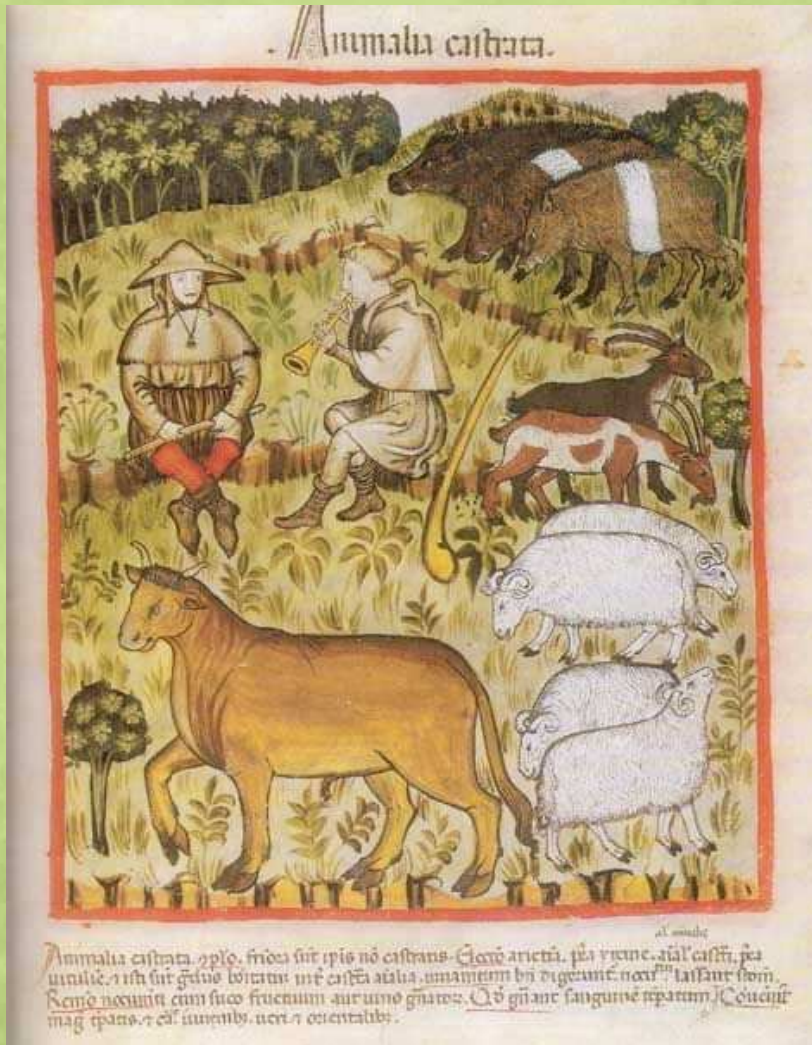
Larghezza: 38 mm

Spessuur: 8.5 mm

Incöö se duvren di lam
luunch 60 o 65 centimeter

In del mediuvévo i busch e i löögh seldadigh mantègnen parìc' purscei, càver e peguri

Al teréen lauraa l'è tūc' duperaa de somnà i cereaj: ségra, panìch, mej, mélica

La ranza medievaal l'è vün di quèj
arnées che han cumpagnaa la
graand espansiun de l'agricultüra
di seculi XII-XIII

I bûsch e i paluud i vaan indrée,
aumenten i teréen somnà, ma la
populasiun la crèss pusée de la
produsiun e i riven i carestii e la
pèst nigra.

Quatercént.

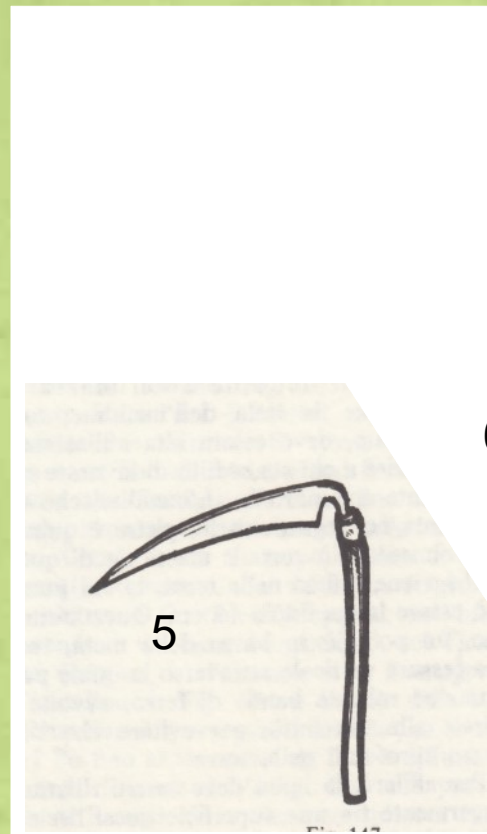
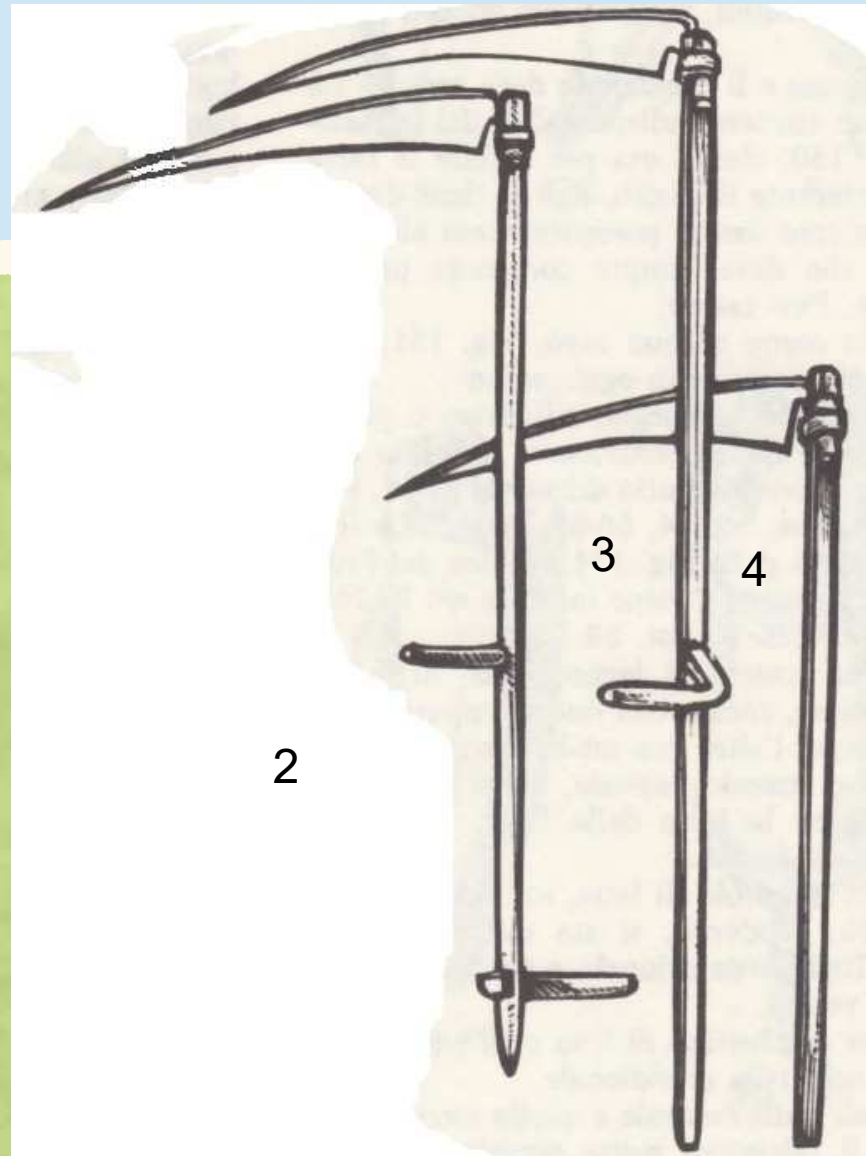
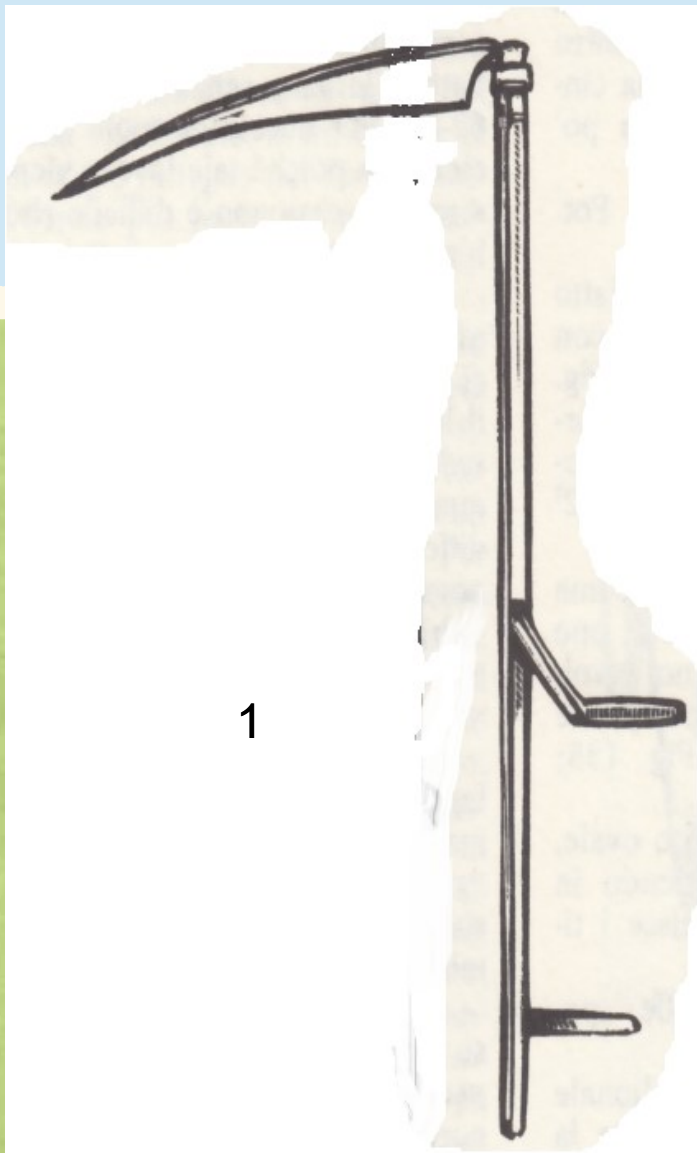

Afrèsch di méés in de la
tuur de l'aquila in del
castell del Bun Cunsili a
Trent.

El méés de magg.
Chichinsì se véed el
paysan che l'é drée a
marlà la lama de la ranza

In Lombardia la magnöla de la man drizza l'è vultada de la medesima banda de la lama e l'è fissada a mèzz del manìch

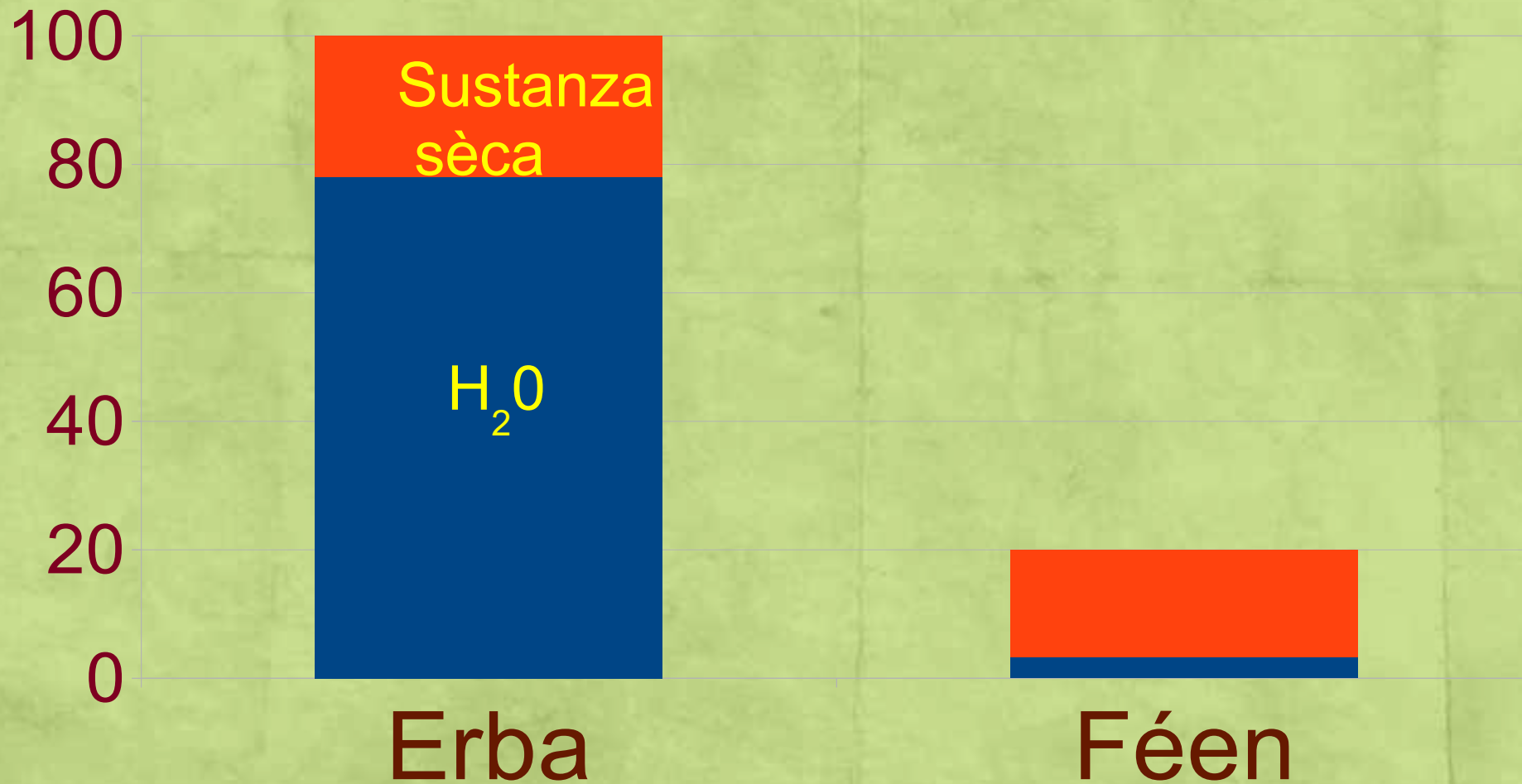

In del Trecént/Quatercent tüc' al müda in de la bassa
Insubria: cunt l'aqua, di navili e di runsg', i teréen vègnen
irigaa e i géent i fà féen a manèta

Pusée féen,
pusée lac',
pusée
ledàm
pusée
furméent

Erba e féen (el féen se cunserva perché el pèert l'aqua)

El féen

Quand el féen l'è metuu via in cassina el gha el 18% de aqua (se ghe pusée del 20% el scolda tropp e ghe risch de incendià la cassina e de ruinall

In di vari uperasiun in sul caamp, a trasportal, in cassina se peert el 20-25% de sustanza urganica (se distachen di föj pinine, el seguita a respirà, ghinn di fermentasiun)

El féen l'è méen digeribil de l'erba, se péert di vitamin ma ... l'erba la marciss subet. El féen se cunserva fina a l'agn dopu.

Al féen gha de büj (fermentaa ancamò) quant che se mett via in cassina.
Se l'è minga sècch asee, la temperadüra la pò cress fina a 60°C

La manéra de fa giraa l'aria in di cassin a la Bassa, in due se duperà i quadrej, e in muntagna in due se duperà el legn (blockbau)

Féen (quintaj a la pertica)

Numer e nom di taj de féen

1	Magéench
2	Segúunt / ustàn
3	Tèrz / Terzöö
4	Quartiröö
5	Quint (Pascul)

Féen magéengh

- In muntagna al var l'80% del total
- Al pian irigaa al var al 45% del total
- Se al magéengh l'è scaars l'anada l'è grama
- Al magéengh gha pusée sustanza ma meen de pruteina

I praa de dūrada hinn mantegnì almen dudes agn . Ghe dent sossèn de varietà de piaant

El féen intend de praa de dūrada.

L'80% di piaant di praa hinn di famili di Graminaceae (Poaceae) e di Leguminosae

I praa de triföj hinn dent in de la rutasiun (dürada 2-3 agn) . Poden anca vess mesciaa cunt di olter piaant

Trifolium repens Ladin , ludusan

Trifolium pratense Triföj cavallin

I praa de pocch agn de dūrada poden vess somnaa
cunt graminaceae mesciaa cunt triföj

Dactylis glomerata - Cuèta

Festuca arundinacea

Al profum dal féen pèna segaa al depéent de la cumarina
un cumpost chimich un poo tossich ma anca duperaa come
medesina

Anthoxanthum odoratum

Pajanna

Melilotus officinalis

Erba meleggheta

Alter piaant profumaa

Mentha rotundifolia Menta selvadegh

Thymus serpyllum Timm selvadegh

Al profum dal féen de muntagna a l'è pusée foort perchè ghinn dent piant cunt taant di oli essenziaj

Achillea millefolium Centföj

Salvia pratensis Erba di moròid

El segaduur bravu a l'è bun de segà 3000-5000 metri quader (5-7 pertich) al dì (ghe vören 14 uur de travaj)

El segaduur el g'ha de fa despress el fir a la lama de la ranza cun la cuut

La cuut l'è fada de preja natural (se caven a Pradalunga in de la val Seriana)

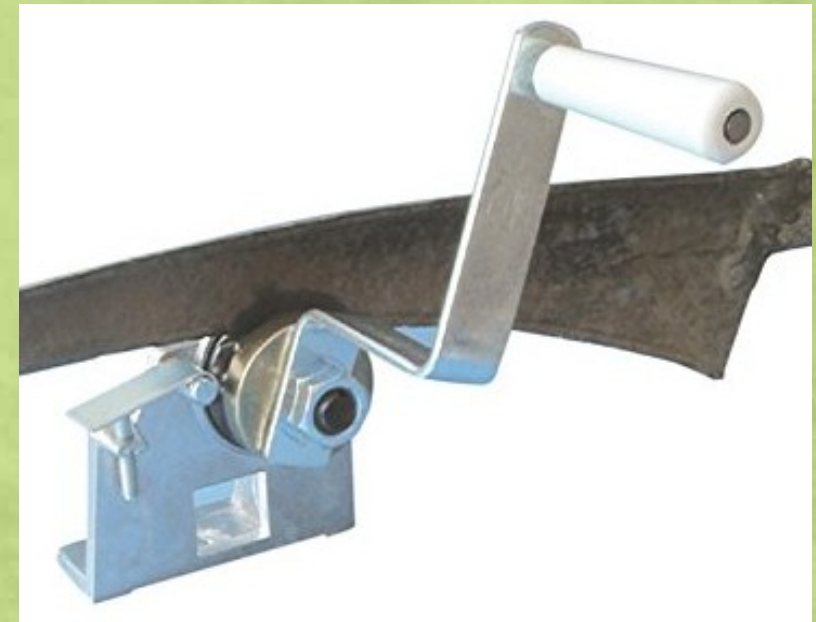
Mar(te)là la la ranza

Una volta al dì la lama la gha de vess martelada cunt el martèl a posta (de marlà la ranza). L'è necessari paregià el fil

L'incügen se pianta in del teréen

L'è un mestée minga tropp facil.
Incöö hinn pocch bun de fal.
Inscì se duperà di machinett
aposta

El cudée l'è un articul artistich in del Tirol

Fà el fèen (ghe vöör 2-3 dì)

Ghe vöör duu o tri dì a fa secà al féen.

Dopu che l'è segaa, el fèen l'è in andana.

Passaa 'na quaj ura ghe de spantegàl cunt el furchèt (duu denc') o cunt el furcùn (trì denc')

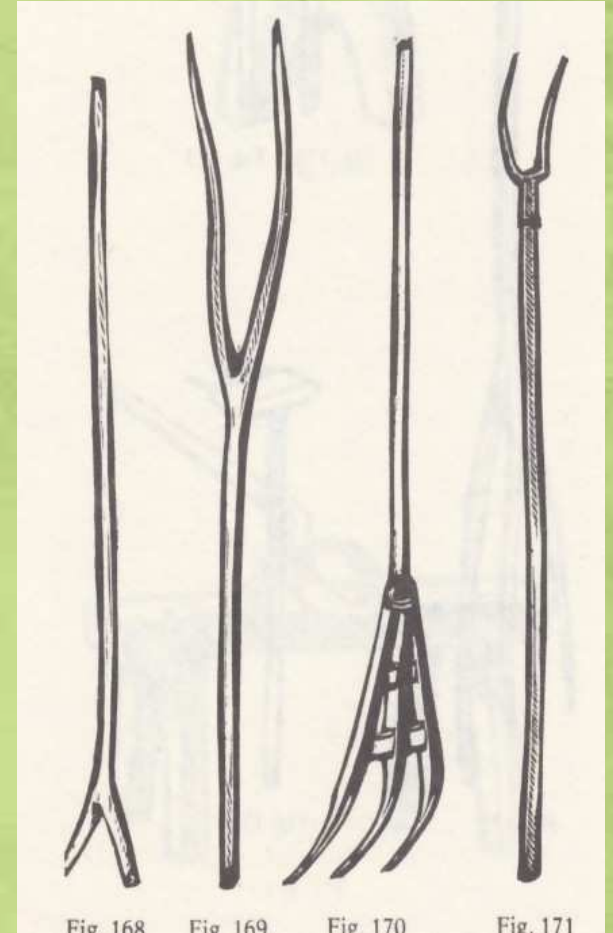

Fig. 168

Fig. 169

Fig. 170

Fig. 171

Fà el fèen (ghe vöör 2-3 dì)

L'erba segada a la matina l'eva spantegada ai dés uur e ghera de vultala dopppisnaa

A la sira o quand che l'eva drée a piööf gh'eva de muntunala.

Se el fava bell se fava sü di muntunin (maregnöö), se fava brutt temp se fava sü di muntun

El dì dopu gheva de spantegà ancamò

Mestèe de òmen e de donn

Segaduur e restelìn eren anca mestée de prufessiun

In estaa i noster géent de la bergamasca e de la Valtelina i nava in Svizera a fa féen a giurnada

La priala: una manèra ingegnusa de trasportà el féen in muntagna

Un arnéés de purtà el féen in spala: la fraschéra

La gàbia, brea, campac'
l'è una qualità de gerla
che se duperà dumà in
de l'area in due se parla
lumbaart

L'è un di simbul pusée
foort de la cultüra
material di nos géent

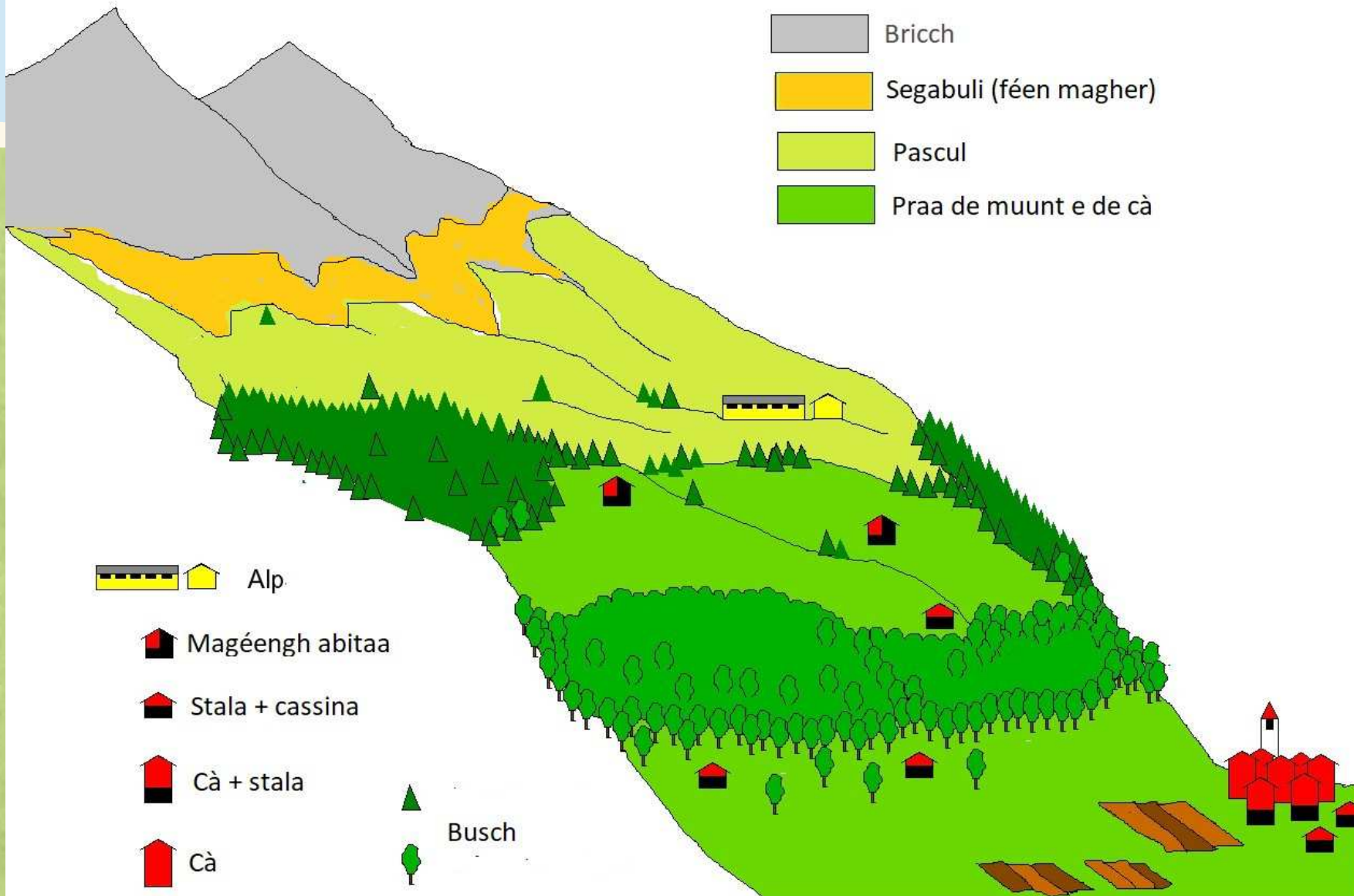
Al féen selvatic al se
ciàma anca
féen màgher ,
scernùn, mulègia,
féen de busch.

Al se séga cunt al
seghèz (scighèz). Se
duvra cunt na man
sula. L'oltra la de vess
libera de tacass per
minga burlà giò.

El féen selvadigh menaa a val cunt la reet

In due se fà féen in muntagna

1) praa gràss de
cà (arent di
paés)

2) magénggh

3) segabòli

In di magéengh i géent abitaven vari méés de privavera e d'autun.
El feén, se se podeva, l'eva menaa giò a cà.

NO

El fèen sfuus bèen sistemaa el se taja cunt un fèr a posta

El fèr del féen

Al poost de la cassina ... ghe la birla

A Biagrà, in de la valada del Tesin, tèra de féen e de strachin ghe la fabrica BCS. BCS l'è l'acronim de Bonetti, Castoldi, Speroni.

L'è nassüda in del 1943 e l'è rinumada in tüc' al muunt per i sò machìn de faa féen

Màchin de fà féen (al dì d'incöö)

La tradisiun la v`a innanz

Motofalciatriis de muntagna

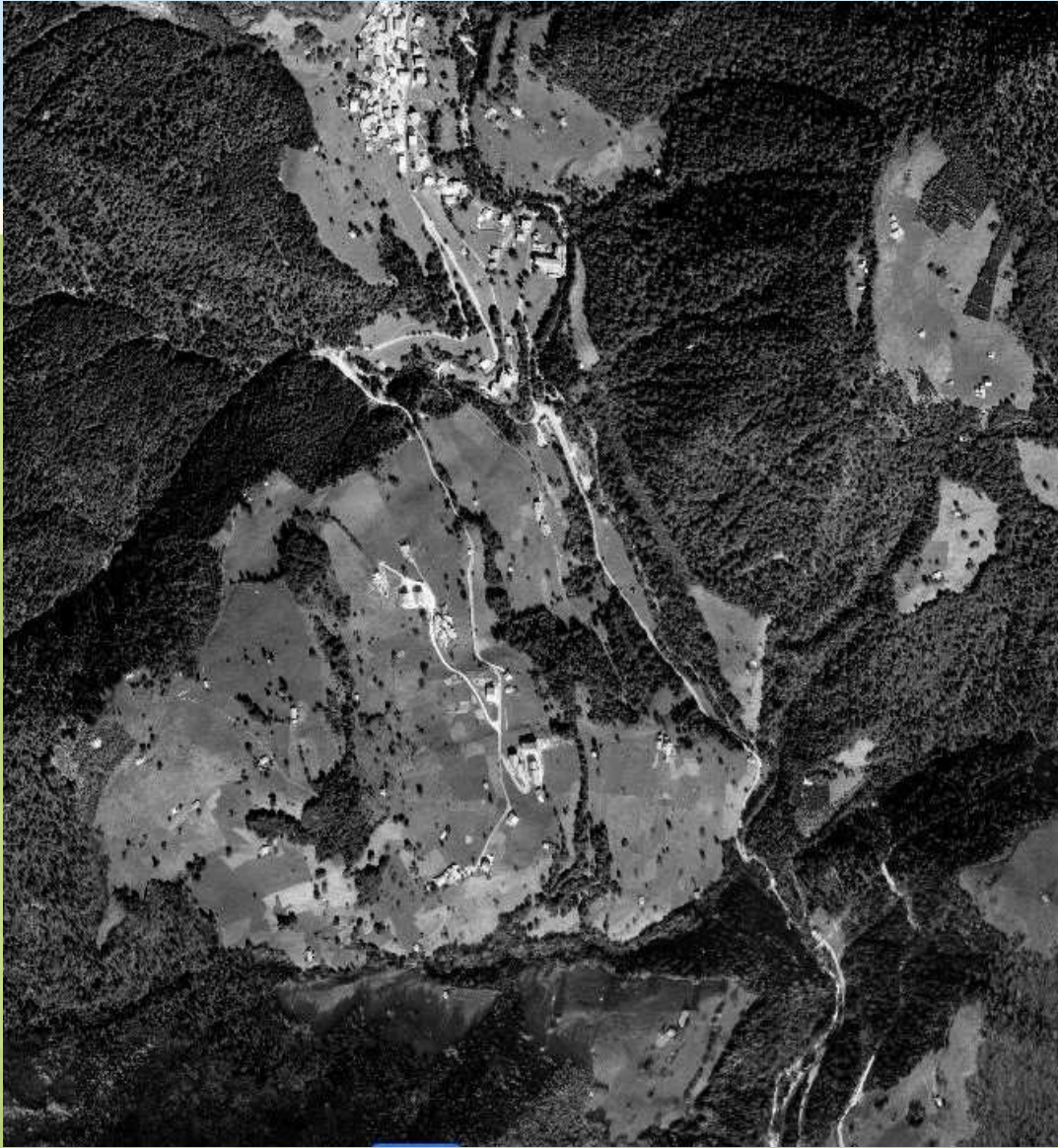
Fabrica de ranze a Cuni
(Dronero)

FALCI
HAND TOOLS - ITALY
Fabbri forgiatori dal 1600

La cultura del féen la gha di radiis prufuund.

Segà l'è la menera de mantegnì net el spazi de l'om, de mantegnì l'uridin, de tegnì lontan el busch, el scuur, el caos.

1975

2016

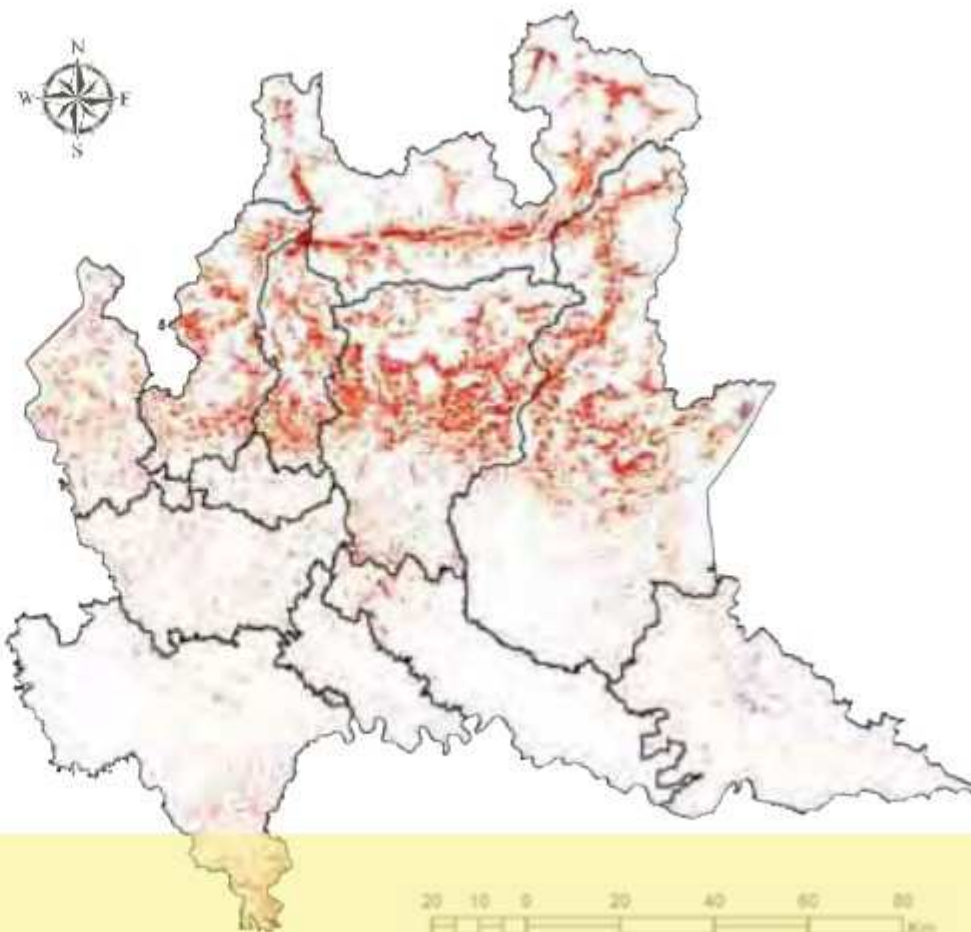
In due hinn i praa in Lombardia

ESTENSIONE DELLA CLASSE 231 NELLE PROVINCE LOMBARDE

PROVINCIA	SUPERFICIE (HA)	%
Bergamo	28.221	10,26
Brescia	27.262	5,70
Como	10.939	8,55
Cremona	2.100	1,19
Lecco	8.440	10,40
Lodi	482	0,61
Mantova	2.496	1,07
Milano	2.625	1,65
Monza e Brianza	671	1,70
Pavia	3.873	1,30
Sondrio	19.816	6,20
Varese	4.653	3,87

Regione
Lombardia 111.578 4,70

DISTRIBUZIONE DELLA CLASSE 231

La monocultura del furmentun de insilaméent l'ha ciapaa el pòst di praa

I praa hinn amiis de l'ecosistema

- I praa lassen no el teréen biot, inscì se peert minga de tèra quant che bùfa el véent e la scuur via l'aqua;
- I praa ghan minga bisògn de diserbant e inseticida;
- I praa ghan pocch bisògn de cuncim chimich;
- I praa cunt i sò radiiss migliuren la strütüra del teréen (la resta pusée muresina) e la lassa circolà mej l'aria e l'aqua;
- I radiis di praa tratègnen mej i nitraa che inquinen i faald

I praa hinn amiis de l'ecosistema

- I radiis di praa, quand che mören, migliuren la scorta de humus;
- In di praa ghinn tant qualità de piaant e de nimai (biodiversità);
- El praa fa bèla la campagna (migliura la qualità del paesagg)

El revival de la ranza

El revival de la ranza

In vari paés se unganizen cuurs che in segnen a duperà la ranza

El revival de la ranza

In vari paés
se
unganizen di
cumpetisiun
de segaduur

El revival de la ranza

Val
Camonega

Pruverbi

- A metà ginée metà pan e metà féen
- Quand che Sam Péder vén o che l'è paja o che l'è féen
- Quant che al [nom de la muntagna] al gha sü el capel mola la ranza e ciapa sü el restel.
- Agn de néef, agn de féen, agn de béen.
- Chi gha féen, gha tüc' i béen